

מרגליות מפרשת השבוע

מסעי תשפ"ב

להארות והערות zeevizen@gmail.com

- צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת. לכאורה התיבות מנחלת אחזתם מיותרות?
- מדוע ציוה הקב"ה לתת ללוים דוקא מספר מ"ב עיר?
- מה נתן לארץ ישראל מה שבני ישראל הלכו מ"ב מסעות?
- מדוע הוצרכו בני ישראל ללכת בכל המ"ב מסעות?
- איך יכלו בני ישראל להפוך את המדבר לישוב, אף שאדם הראשון גזר שיהיה שם מדבר?
- מדוע כח התורה שלנו הוא רק על ידי שותפות הלוים?
- בזכות מי זכו בני ישראל לחלוקת ארץ ישראל לשבטים?

צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתייהם נתנו ללוים (לה, ב). והערים אשר נתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים (לה, ח).

גם כתבנו שם שכח התורה שלנו הוא רק על ידי שותפות הלוים, כי בלי השותפות אתם, כיון שעיקר מעלת התורה היתה בנעשה ונשמע (שמות כד, ז), והרי ישראל כשעשו העגל אבדו נעשה, ויש במדרש (דברים רבה ג, י) וילקוט (רמז תתנד) שאמר להם הקב"ה אבדתם נעשה שמרו נשמע, ובאמת כיון שצריך נעשה ונשמע, מה מועיל כשישמרו נשמע אם אבדו נעשה.

אך הענין הוא, כיון ששבט לוי לא עשו העגל ויש להם גם נעשה, וכיון שכל ישראל המה כשותפין בקבלת התורה, ובשותפין הדין (כתובות גג. שולחן ערוך חושן משפט סי' קעו ס"ה) בשנים שהטילו לכיס זה מנה וזה מאתיים חולקין לאמצע, לכך גם בזה כיון שכל ישראל נותנין לשותפות על כל פנים נשמע, שוב מועיל להם נעשה של הלוים, ונעשה כאילו יש לכולם נעשה ונשמע, יעוין שם.

ולפי זה העולה מן המקובץ, שלולי הלוים לא היה לישראל כח התורה, ולולי כח התורה לא היה להם כח לעשות מן המדבר ישוב, ואם לא היה נעשה מן המדבר ישוב, לא היה לישראל כדי חלוקה. ואם כן כל מה שהספיק לישראל בארץ כדי חלוקה, משל הלוים היה.

לכך רצה הקב"ה להראות לישראל סימן שלא ירע לבכם שנותנין ללוים ערים, ולא ידמו להם שמשלהם המה נותנין להם, רק אדרבא הם מקבלים עוד מן הלוים, וממה שנטלו מן הלוים מחזירין להם קצת, וכעין מאמר התנא (אבות פ"ג מ"ז) תן לו משלו שאתה ושלך שלו, כן גם הראה בלוים.

לכך ציוה ליתן להם מ"ב ערים כנגד מ"ב מסעות, ויזכרו שלמסעות הללו לא זכו רק על ידי הלוים, ולולי המסעות לא היתה ארץ ישראל מתרחבת, אם כן הערים האלו משל הלוים שגרמו למ"ב

הנה יש לדייק מה שאמר מנחלת אחזתם מיותר, דפשיטא שלא יתנו ממה שאינו שלהם רק ממה שהוא שלהם. ועוד, אם הכוונה כפשוטו שמתייחס לישראל, היה לו לומר להיפך ויתנו מנחלת אחוזתם ללוים.

אך נראה הכוונה, בהקדם מה שכתבתי בחדושי לתורה שנת תק"פ (לה, כט והיתה זאת לכם) בפרשה זו, בטעם מה שציוה הקב"ה ליתן ללוים סכום מכוון מ"ב עיר, שזה הוא כנגד מ"ב מסעות שנסעו ישראל במדבר, יעוין שם.

אך להבין הטעם מה ענין זה לזה, נראה לומר בהקדם מה שכתבתי בביאור הפטרת פרשה זו באריכות בשנת תקפ"ד (קהלת יעקב לבין המצרים עמ' כב), והעולה משם כך הוא. שלכך הלכו הם במדבר, מכח שארץ ישראל לא היתה ראויה להחזיק את כולם בתחילה, והיתה קטנה מהכיל אותם, רק כשבאו לשם ישראל נתרחבה ביותר. וממה נתרחבה, היינו מאותם המקומות שהיו במדבר.

ויש במדרש (במדבר רבה כג, ד) שמקומות הללו נעשו ישוב, ולכך אלו המקומות קפצו להם ובאו לארץ, על דרך אמרם ז"ל (מגילה כט). לעתיד לבוא עתידין כל בתי כנסיות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל, כמו כן אלו המקומות שהיו שם ישראל במדבר באו לארץ, ומהם נתרחבה הארץ כדי סיפוקם.

והנה שם כתבנו, שמה שזכו ישראל שיהיה על ידם המדבר ישוב, אף שאדם הראשון גזר להיות שם מדבר (ברכות לא), מכל מקום אדם הראשון לא נחשב בעלים של העולם שתהיה גזרתו קיימת רק עד מתן תורה, אבל ממתן תורה ואילך נעשו ישראל הבעלים של העולם, ולכך היה בידם להפוך גזרת אדם הראשון, ולעשות מן המדבר ישוב ומן הישוב מדבר.

מסעות הם נותנין, ולא משל ישראל. וזהו שאמר הכתוב **צו את בני ישראל ונתנו ללויים מנחלת ארצותם** של הלויים, שלא ידמו בנפשם

שמשל ישראל הם נותנין, רק ידעו **שמנחלת ארצותם** הם נותנים, כי שלהם הוא.

(חכמת התורה" עמ' ר)

* * *

- איזו עצה יעץ הקב"ה לטובת האנשים שאינם יכולים לעסוק בתורה?
- מדוע גזר הקב"ה שהתלמידי חכמים על פי רוב ילמדו תורה מתוך הדחק?
- מדוע נצרך לחלק את כל הארץ לישראל ורק אחר כך שיתן כל אחד מחלקו ללויים, ולא לתת מתחילה ללויים את חלקם?
- מדוע נגזר על התלמידי חכמים שילמדו תורה מתוך הדחק בעת שנשתברו הלוחות?
- לטובת מי הטביע הקב"ה שהבעלי בתים יחזיקו את התלמידי חכמים?

לקנות לעצמן זכות התורה, ובעצמם אינם יכולין ללמוד, אבל עתה שכתוב **למחזיקים פה** שפיר נמצא להם רפואה, איך שיגיעו לזכות לעצמם זכות התורה על ידי החזקה שיחזיקו את התלמיד חכם. אך כל זה אם התלמיד חכם בעצמו לא ימצא פרנסתו, אז מוכרח לישא עיניו אל העשיר שיחזיקו, אבל אם התלמיד חכם בעצמו ירדוף אחר פרנסתו שוב לא ירצה לקבל את נדבת העשיר, אם כן שוב איפה יעלה ארוכה להעשיר ליקח חלק בתורה. ומפני זה גזרה חכמתו יתברך שעל פי רוב לא ימצא התלמיד חכם פרנסתו בעצמו, ואם כן ההכרח יאלצהו לבקש עזר מהעשיר, ועל ידי כך יזכה גם העשיר וישיג חלקו בתורה שקבל על הר סיני.

ובזה אני מפרש דברי המדרש (ילקוט יהושע רמז לז) שאמרו **באותה שעה [שנשתברו הלוחות] נגזרה גזרה על ישראל שילמדו תורה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך השלטול ומתוך הטרור ומתוך הדוחק ומתוך שאין להם מזונות**, עד כאן. והוא פלא, למה יסבלו התלמידי חכמים עון זה יותר מהבעלי בתים.

אבל יוכן הדבר על פי דברינו הנ"ל. שידוע (שבת קמו.) שבעת שעמדו ישראל על הר סיני פסקה זוהמתן והיו כמלאכים, וממילא אלמלי היו נשארין במעמד הזה אז לא היו צריכין לרדוף אחר פרנסה, כי היה בא ממילא, כי מלאכתן היתה נעשית על ידי אחרים. אבל אחר שחטאו באותו מעשה, חזרה זוהמתן וקפחו בזה פרנסתן כמבואר בסוף קידושין (פב.), ועל כן צריכין לעסוק במשא ומתן ולטרוד עצמן בטרדת הפרנסה. ועתה מתי יעשו אלו הסוחרים לביתם - ביתם האמיתי, אם יבלו כל ימיהם בעסק הפרנסה, מתי יעסקו בתורה ואיך יזכו להנות מזכות התורה. על כן לטובתם נגזרה גזרה שילמדו התלמידים תורה מתוך הדחק, וממילא על ידי זה יהיו מוכרחים לקבל מתנות מהסוחרים, ועל ידי זה יגיע גם להסוחרים חלק מתורתן ולא תמנע הטוב גם מהם. וא"ש והבן כי הדברים נכונים בס"ד.

נמצא מה שהטביע ה' ככה שבעלי בתים יחזיקו את התלמידי חכמים היה רק לטובתם כדי שיזכו על ידן לכתרה של תורה, אבל לא לטובת התלמידי חכמים שימצאו פרנסתם, כי אלקים הרועה את כל העולם כלו וזן ומפרנס מביצי כנים עד קרני ראמים ושנקרא שמו שד"י, שדי באלקותו לכל בריה, היה לאל ידו גם כן ליתן להתלמיד חכם את פרנסתו מידו הנקיה ולא באמצעות הבעלי בתים.

אבל הקדוש ברוך הוא חשב מחשבות לבל ידח ממנו נדח, שלא ידחו ממנו הבעלי בתים סוחרים ארץ ויקחו חלקם בתורה על ידי שמלאו כיסם לתלמידי חכמים. וכן אמרו בכתובות (קיא:) **פי טל**

קורא הדורות מראש יעץ עצה עמוקה לטובת אנשים אלו אשר אינם יכולין לעסוק בתורה, איך יכולין לשלם חובותם בחובת התורה, ואיך יזכו בזכות התורה וגם מהם לא תמנע הטוב, ואין טוב אלא תורה (עבודה זרה יט:). ואמר (קהלת ז, יב) **בצל החכמה בצל הפסוק**, היינו שגזר אומר שהתלמידי חכמים יהיו לומדים תורה מתוך הדחק, שלא יהיה להם דבר זולת מה שהבעלי בתים יתנו להם, ויהיו מוכרחים לקבל מה שהעשירים יתנו להם, ועל ידי שהעשירים מחזיקים אותם הם יכולין לעסוק בתורה, כי לולי זאת היו בטלין מתורתן, כמו שאמרו (אבות פ"ג מ"ז) אם אין קמח אין תורה.

נמצא לפי זה כל תורתן שלמדו, העשירים גרמו להם, שאלמלא הן לא היו לומדין כלל, וממילא לפי זה שפיר זוכה העשיר לחלקו, כי כל תורתו של התלמיד חכם בא מחמת החיזוק שחיזק את התלמיד חכם, על כן על ידי זה שפיר יוצא ידי חובתו שקבל על עצמו על הר סיני.

וראיה לזה מפרשת מסעי, בחלוקת הארץ כתיב **צו את בני ישראל ונתנו ללויים מנחלת ארצותם ערים לשבת וכו', והערים אשר נתנו מארצות בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש פני נחלתו אשר ינחלו יתן מערייו ללויים עיין שם.** וקשה הלא אז היה בתחילת החלוקה, ולמה הוצרך שיחלק הארץ כולה לישראל ואחר כך יתן כל אחד מחלקו ללויים, הלא היה אפשר תיכף מתחלה ליתן חלק ללויים כמו שיתנו לישראל.

רק הוא הדבר, שהקב"ה רצה שיתקשרו ישראל בלויים שהובדלו לעבוד את ה' ולהורות לעם, וכמו שכתב הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל, וזה לשונו, ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו, מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטי הצדיקים לרבים, שנאמר יורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל. לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר ברוך ה' חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך. עד כאן לשונו.

וכמו שאמרו במדרש רבה פרשת קדושים (כה, א) על הפסוק (משלי ג, יח) **עץ חיים היא למחזיקים פה, אילו נאמר עץ חיים היא לעמלים בה לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא למחזיקים**, עיין שם. כי הרבה מבני ישראל אשר אינם יכולין ללמוד בעצמם, אם מפאת שאינם בני תורה או מחמת שהם טרודים בעסק פרנסתם, ועתה אם היה כתוב שהתורה היא עץ חיים דוקא ללומדיה, נמצא ח"ו לא היתה תקומה להם, יען שאין ביכולתם

אורת טלף (ישעיה כו, יט), על ידי שמחזיקים את התורה בממונם יזכו לתחיית המתים ולכל הבטחות שהבטיחו הנביאים, יעוין שם. **נמצא שעוד יותר ממה שנותנים לתלמידי חכמים הם קונים ממנו, הם נותנים דבר השווה למתי שוא, וקונים קנין עצמי אמיתי חי וקיים לעד.**

ונמצא בספרים (ראה חתם סופר ועוד שמובאים להלן) שבצד אחד גדול מעלת המחזיק ממעלת הבן תורה, שהבן תורה אין ברור שיבוא לשלימות הנראה בלימוד תורתו, שאם ח"ו לא ילמוד בכוונה נכונה אזי ח"ו לא זכה, ורביע עליה לטותא דרבנן שאמרו

* * *

ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך (דברים לג, יח).

שהרי **ויששכר באהלך**. וזה מה שאמר הכתוב **עמים הר יקראו**, כשכל השבטים נקראים אל היצר הרע המכונה **הר**, היינו בעסק צרכי העולם הזה שהוא מצד היצר הרע, באותו פעם ממש **פי שפע ימים ינקו** - יינק זבולון משפע התורה המכונה ים התלמוד על ידי עסק יששכר, ו**שפני טמוני חול** - עסקי חולין העולם הזה, זה וזה יינק בבת אחת.

(חתם סופר פרשת אמור דף נו ע"א)

* * *

• **מה ההבדל בעולם הבא בין הלומדים תורה לשמה, לבין אלו שמחזיקים אותם?**

• **במה מיוחדים כת זבולון לעולם הבא?**

• **מדוע אצל זבולון נאמר **בצאתך**, ואצל יששכר נאמר **באהלך**?**

אבל התלמידי חכמים מכת יששכר שישבו על התורה בלי מחסור על חשבון זבולון, מי יודע אם כאשר יקרבו למשפט ויבחנו מעשיהם אם היה הלימוד לשמה, אם יהיה לרצון לפני אדון כל. ואפשר שזבולון יהיה במדור הצדיקים ויששכר ידחה משם. וזה שאמר הכתוב **שמח זבולן בצאתך** דהיינו **בצאתך** מהעולם הזה, כי אמנם בעולם הזה טרח הרבה ביגיעת בקשת הפרנסה, אבל לעולם הבא הוא בטוח בשכרו, **ויששכר באהלך**, הוא יכול לשמוח בעולם הזה כי אין לו דאגת פרנסתו, ולא בזיעת אפיו יאכל לחם, אבל שם בעולם הבא בצאתו מהעולם הזה מי יודע אם תהיה שמחתו שלימה.

את הדברים האלה הסיב הגאון המחבר זצ"ל על חותנו ע"ה שהיה מחזיקו בלב שלם.

(רבי חיים צבי מאנהיימר¹ בהספד על חותנו

הובא בהקדמה לספר עין הברלח עמ' 5 בהערה)

* * *

• **מה היה עולה על הדעת שזבולון או יששכר עצובים, שהוצרך משה לומר **שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך**?**

• **מה הדין אם העשיר נתן מעותיו על דעת שהחכם ילמד לשמה, והוא למד שלא לשמה, האם העשיר הפסיד?**

• **מה הדין כשהעשיר נתן מעותיו שלא לשמה, והחכם למד לשמה, האם העשיר יקבל שכר מושלם?**

• **מה מגן על זבולון מהיצר הרע, ואיזה יתרון יש לו על יששכר?**

ואפשר לומר במה שנחלקו הראשונים ומהר"ש פרימו² [א"ה, ראה בספרו **אמרי שפר** פרשת בהר דף כו ע"ג באורך]. שהראשונים סוברים, שאף אם החכם לומד שלא לשמה ותורתו היא נעשית לו

זבולון ויששכר בירכס משה, **שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך**. ויש להרגיש שמה היה עולה על הדעת שזבולון או יששכר עלי עצב, שהוצרך משה רבינו ע"ה לומר **שמח זבולן וכו'**.

¹ רבי ישכר שלמה טייכטאל. תרמ"ה-נעקה"ש תש"ה.

² רבי יהודה שמואל פרימו, מרבני אדרינופולי. נפטר תס"ח.

סם המות, המחזיק בידו האיש העשיר לא הפסיד שהוא נתן את מעותיו על דעת שהחכם ילמוד לשמה, ואם הוא למד שלא לשמה לגרמיה הוא דעבד, והעשיר לא הפסיד. ומהר"ש פרימו חלק עליהם, שאם התורה היא שלא לשמה העשיר הפסיד, שאם המקור משחת מאין תמצא מים במורד.

ועתה לדעת מהר"ש פרימו העשיר הנותן מעותיו ירא וחרד אשר פזר נתן לחכם המניח את הכלכל"ה, ומי יודע אם החכם ילמד שלא לשמה ויהיה יגיעו לריק, גם אם ישתתף עם החכם שהוא יעסוק בתורה והוא בסחורה ויחלקו ביניהם, ועל זה סומך ועוסק בסחורה תמיד לאמר יש לי רב, אחי ושותפי הלומד בשבילי, ואם ילמוד שלא לשמה העשיר מפסיד המעות, ומפסיד שלא עסק בתורה.

על כן בא משה רבינו ע"ה לאפוקי סברת מהר"ש הנזכר ולהורות שהעיקר כסברת הראשונים, לזה אמר **שְׁמַח זְבוּלָן בְּצִאֲתָךְ** על אשר **יִשְׁשָׁכַר בְּאַהֲלֵיךְ**, כי בכל אופן **שְׁמַח** שגם אם ח"ו ילמוד שלא לשמה אין נגרע מחלקך, כי ה' יראה ללבב שכוונתך רצויה, ורב טוב יש לו לשלם לך גם ששותפך לימודו סם המות שם ס"מ לו, ואתה תגיל בה' שיש לו לשלם לך כאשר בהיות הלמדן לומד שלא לשמה, ודבר גדול דיבר הנביא באומרו **שְׁמַח זְבוּלָן**.

ולדעת מהר"ש פרימו יש לפרש, שהוא כתב שם שאם החכם לומד לשמה ותורה דיליה תורה שלימה, אף אם המחזיק שלא לשמה

נוטל חלקו משלם, והוא אשר רמז משה רבינו ע"ה **שְׁמַח זְבוּלָן**, אשר כי בכל אופן תשמח אף שאתה עושה שלא לשמה, בכל אופן **שְׁמַח זְבוּלָן**.

ואפשר לומר עוד, שזבולון יעלה על לבו שהקב"ה ברא יצר הרע וברא לו תורה תבלין, והתינוח ששיתוף יששכר יועיל לעולם הבא שיהיה לי חצי לימודו, אמנם בעולם הזה אני בלא עול תורה יוצא לחוץ ודבר דבר עם כל סוחר ופועל והיצר הרע יתגבר עלי כי אין תורה להעבירו, לזה בא ואמר **שְׁמַח זְבוּלָן בְּצִאֲתָךְ**.

והענין במה שאמר **הרב מופת הדור מהרח"א בס' עץ החיים** (סוף פרשת ויקהל) כי גדלה מעלת המחזיק לתלמיד חכם, שניצול מיצר הרע כי היכי שתורה מצילה מיצר הרע.

ויש לו יתרון למחזיק, שאילו התלמיד חכם בזמן שאינו עוסק בתורה לא מצילתו מהיצר הרע, והמחזיק עושה סחורה וניצול מיצר הרע, והסמיכו על הכתוב (קהלת ז, יב) פִּי בְּצִל הַחֲכָמָה בְּצִל הַפְּסָף עֵינַי שָׁם. וזהו שאמר **שְׁמַח זְבוּלָן בְּצִאֲתָךְ** לסחורה ולא תתעצב שמא יסיתך היצר הרע אחר שאתה בטל מהלימוד, אלא **שְׁמַח** כי אין היצר הרע שולט בך מטעם ש**יִשְׁשָׁכַר בְּאַהֲלֵיךְ** ותורתו מצילה אותך מהיצר הרע.

(ראש דוד')

(פרשת וזאת הברכה)

* * *

• **מה הדין כשהעשיר נתן מעותיו על דעת שהחכם ילמד לשמה, והוא למד שלא לשמה, האם לחכם יהיה עולם הבא?**

יש לו בכל האופנים עולם הבא, אם כן גם יששכר יש לו לשמוח, אפילו ח"ו אם עוסק שלא לשמה, מכל מקום יגיע לו גם כן חלק לעולם הבא, כיון שעל ידו יש לזבולון עולם הבא, במה שמקבל ממנו הצדקה לעוסק בתורה.

(צמח דוד')

(פרשת וזאת הברכה)

והנה לפי דברי הראש דוד הנ"ל קשה, תינח בזבולון הוצרך לפכח דאגתו כנ"ל, ומה יאמר ביששכר, שתיבת **שְׁמַח** נאמר עליו. שממה נפשך, אם לומד לשמה אינו צריך לפכח דאגתו, ואם ח"ו לא, במה ישמח.

אמנם הדבר נכון, שעיקר הטעם שיש לזבולון עולם הבא כיון שמביא את חבירו לעולם הבא, **אם כן הכרעת משה רבינו שזבולון**

* * *

• **במה הניח הגרי"ח זוננפלד את דעת אשתו?**

• **מדוע טען הגרי"ח זוננפלד שבודאי יזכה לגן עדן?**

בטענות: איזה גן עדן זה כשבעלי מתייסר בגיהנם. הוא אשר אמרתי: בזכותך ובגללך, אזכה גם אני להיות בגן עדן... ואירע פעם כששבה אשתו מהשוק, פנתה אל מורנו כמתרעמת: הנה ראה נא, זה עתה פגשני בדרכי מן השוק הראב"ד רבי משה נחום וולנשטיין והקדים לי שלום, וכך נוהגים שאר גדולי ירושלים, ואילו אתה...

נענה לה מורנו ואמר בהסברת פנים: הם מכבדים אותך בחשבם כי אשת חבר את, ואילו אני יודע היטב אשת מי את... ואף על פי שסלד מכל גילוי של כיבוד כלפיו - רגיל היה לומר: נהנה אני כשקמים מפני, כי הלה בודאי לשם שמים נתכוון, וכלום לא מגיע לי 'קומיסיון' מהמצוה שנתקיימה בגללי.

(האיש על החומה' חלק ב עמ' 12)

כד בדיחא דעתיה - ניסה פעם להניח דעתה של אשתו, שכל ימיה ידעה מצוקה, ואמר לה: בזכותך אני גם אנכי לגן עדן. - הא כיצד? - כשתבואי לפני בית דין של מעלה, ושאלו אותך איזה מעשים טובים עשית בימי חלדך עלי אדמות. בודאי תעני: כל ימי הייתי עזר כנגדו של תלמיד חכם.

ואם יטענו נגדך ויגידו: גם זה תלמיד חכם? ... תטעני לעומתם - אני אשה תמימה ופשוטה, כלום ידעתי לבחון ולקבוע מה זה תלמיד חכם? שמעתי מה הבריות אומרות עליו, ובתור שכזה כבדתי ושרתתי אותו מאז שבאנו בברית הנישואין, ועד כמה שכוחותי נתנו לי האפשרות לכך.

ברור, שיקבלו את טענתך ויפסקו לך גן עדן. ואילו אני, אני חיים - מה אוכל לטעון ולהצטדק בכדי לקבל גן עדן? ואז שוב תבואי

¹ רבי יוסף חיים זוננפלד, רבה של ירושלים. תר"ט-תרצ"ב.

² רבי חיים יוסף דוד אזולאי, החיד"א. תפ"ד-תקס"ו.

³ רבי רוד מדינוב, בן הבני יששכר. תקס"ד-תרל"ד.